

TIJORAT BANKLARINING DEPOZIT BAZASINI SHAKILLANTIRISHDAGI MUHIM YO'NALISHLAR

Sh.F.Umirzakova

TDIU Samarqand filiali "Moliya, soliq va bank ishi" kafedrasida assistenti

Annotatsiya: *Maqolada bank depozitining nazariy xususiyatlari, omonatning kredit tashkilotlari uchun tutgan o'рни va hozirda banklar duch kelayotgan asosiy muammolar keltirilgan. Shuningdek, vankning depozit siyosatini takomillashtirishga imkon beruvchi qator chora-tadbirlar taklif etilgan.*

Kalit so'zlar: *depozit; kredit tashkiloti; bank faoliyati; bank depozitlari; jalb qilingan mablag'lar.*

Har qanday xo'jalik yurituvchi sub'ekt singari, kredit tashkiloti ham o'z faoliyatini ta'minlash uchun odatda resurslar deb ataladigan ma'lum bir "poydevorga" ega bo'lishi kerak.

Kredit tashkilotining resurslari - bu tashkilot ixtiyorida bo'lgan va uning faoliyatini amalga oshirish uchun foydalaniladigan mablag'lar yig'indisidir. Kredit tashkiloti o'z mablag'lari va qarz mablag'lari o'rtasida ma'lum nisbatni saqlashi zarur. Shuni ta'kidlash kerakki, mamlakatning asosiy qonuniga binoan, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki mamlakatda banklar faoliyatini amalga oshiradi, bank va to'lov tizimlarining barqaror faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydi.

Bankning o'z mablag'lari deganda, odatda, kredit tashkiloti o'zining moliyaviy barqarorligini, tijorat va iqtisodiy faoliyatini ta'minlash va, albatta, bankning o'z faoliyati natijasida oladigan foydasi uchun yaratadigan turli xil mablag'lar tushuniladi.

Bankning o'z kapitaliga quyidagilar kiradi:

- 1) ustav (ulush) kapitali;
- 2) foyda hisobidan yaratilgan bank mablag'lari;
- 3) taqsimlanmagan foyda.

Kredit tashkilotining o'z kapitali uning faoliyatining asosini tashkil etadi, bu uning faoliyat ko'lamini va resurslarni jalb qilish hajmini aniqlash imkonini beradi. Boshqacha qilib aytganda, bank faoliyati ko'p jihatdan o'z kapitalining hajmi va tuzilishiga qarab belgilanadi.

Kredit tashkilotlari uchun resurslarni yaratish masalasi eng muhim o'rin tutadi va banklar uchun bu masala boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga qaraganda muhimroqdir. Buning sababi shundaki, bank ishlayotgan mablag'larning aksariyati haq evaziga jalb qilingan mablag'lardir. Bu holat banklar va boshqa moliya institutlari o'rtasida resurslar uchun raqobatni yuzaga keltiradi.

Kredit tashkilotlari uchun depozit va depozitsiz asosda resurslarni jalb qilishning asosiy usullari quyidagilardan iborat:

- talab hisob varaqlarini ochish va yuritish;
- vakillik qiluvchi banklarning vakillik hisobvaraqlarini ochish;
- muddatli depozitlar uchun jismoniy shaxslardan mablag'larni jalb qilish;
- o'z qarz majburiyatlarini chiqarish;
- boshqa banklardan kredit va ssudalarni jalb qilish.

Kredit operatsiyalarining turlari va bank daromadlarining miqdori depozitlarning xususiyatiga bog'liq. Aholining omonatlari ham bank uchun foydalidir, chunki aholining joriy omonatlari mablag'lar harakatida ancha past faollikni ko'rsatadi. Passiv operatsiyalar kredit tashkilotiga jismoniy shaxslarning vaqtincha bo'sh mablag'larini to'plash imkonini beradi, buning natijasida xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning etishmayotgan aylanma mablag'larini to'ldirishga bo'lgan ehtiyoji qondiriladi, shuningdek, aholining kreditlarga bo'lgan ehtiyoji qondiriladi. Kredit tashkiloti uchun jalb qilingan resurs bazasini yaratishda muhim masala bu jalb qilish manbalarining narxini aniqlashdir. Shunday qilib, ularning qiymati bo'yicha yig'ilgan mablag'larni ko'rib chiqayotganda, arzon va qimmat resurslarni farqlash kerak. Ushbu bo'linish bilan talab qilinadigan depozitlar arzon resurslar sifatida ishlaydi. Qimmatroq mablag'lar odatda muddatli depozitlar va banklararo kreditlar deb ataladi. Bankning jalb qilingan resurs bazasini harajatlarga bo'lish zarur, chunki biznes yuritishda nafaqat jalb qilingan mablag'lar hajmiga, balki ularni to'plash uchun sarflangan mablag'larga ham e'tibor qaratish lozim.

Depozit operatsiyalari kredit tashkilotining rivojlanishi va kelajakdagi faoliyatining asosiy omili ekanligi shubhasiz. Ma'lumki, bu operatsiyalar banklarga jismoniy shaxslarning mablag'larini jalb qilish va shu orqali o'zlarini resurslar bilan ta'minlash imkonini beradi, bu esa o'z navbatida kredit tashkilotiga omonatlarga jalb qilingan mablag'lardan foydalangan holda boshqa operatsiyalarni amalga oshirish orqali yanada foyda olishiga yordam beradi. Shuni ta'kidlash kerakki, depozit operatsiyalari istalgan valyutada amalga oshirilishi mumkin.

Tijorat banklarida depozit operatsiyalarini rivojlantirishning asosiy qanday muammolariga quyidagilarni kiritish mumkin:

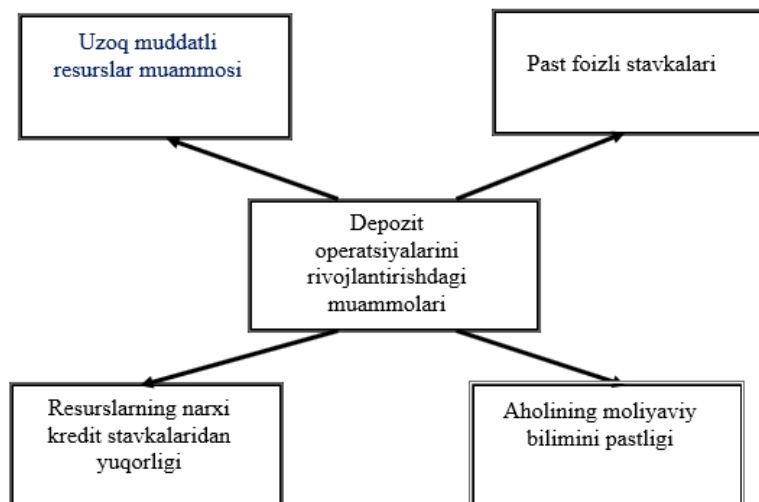
aholining kredit tashkilotlaridagi depozitlaridagi mablag'laridan foydalanishning muhim muammosi bu jismoniy shaxslarning daromadlari;

depozit xizmatlari bozoridagi raqobat kuchayishi.

Bugungi kunda mijozlarga turli xil shart-sharoitlarni taklif qiladigan ko'plab banklar mavjud va banklar foydali mavqeni saqlab qolish, ya'ni iloji boricha ko'proq mijozlar mablag'larini jalb qilish uchun yanada qulay shart-sharoitlarni taqdim etishga intilishlari kerak.

Depozitlar bo'yicha foizlarning pastligi depozit operatsiyalarini rivojlantirishning navbatdagi muammosidir. Bank depoziti past daromad keltiganligi sababli, odamlar ba'zan boshqa turdagi investitsiyalarni afzal ko'rishadi.

Aholining moliyaviy savodsizligi ham aholidan omonatga mablag'larni jalb qilishda muammo hisoblanadi. Bu omonatchilarning yuqori tavakkalchilikka ega bo'lgan banklarga murojaat qilishlarida o'zini namoyon qiladi. Ularning fikricha, taklif qanchalik qulay bo'lsa, bank shunchalik ishonchli bo'ladi va ba'zan shu sababli ular o'z mablag'larini yo'qotadilar. Depozit operatsiyalarini rivojlantirishdagi ayrim muammolar quyidagi sxemada keltirilgan (1-rasm).

1-rasm. Depozit operatsiyalarini rivojlantirishdagi muammolar

Bank tizimida uzoq muddatli resurslar muammosi ham mavjud. Fuqarolarning banklarga ishonchsizligi, omonatchilarning tashvishi, moliya sohasi bo'yicha bilimidagi bo'shliqlar omonatchilarning kredit tashkilotlaridan mablag'larini tezroq olib qo'yishiga olib kelmoqda. Ma'lumki, to'plangan mablag'lar kredit tashkilotlariga faol operatsiyalarni amalga oshirishda yordam beradi. Uzoq muddatli asosda qancha ko'p mablag' jalb qilinsa, banklar amalga oshirishi mumkin bo'lgan faol operatsiyalar soni shunchalik ko'p bo'ladi. Banklardan mablag'lar olib qo'yilgan taqdirda investitsiya jarayonlari rivojlanmaydi, fuqarolarning harid faolligi pasayadi, bu esa, o'z navbatida, butun mamlakat iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bankning resurs bazasini shakllantirishning asosiy tamoyillari - o'z kapitalining uning faoliyat ko'rsatishi uchun etarligi tamoyili va bank aktivlari xususiyatini u tomonidan jalb qilingan resurslarning o'ziga xos xususiyatlariga moslashtirish prinsipidir. Ushbu tamoyillar kredit tashkilotining resurs bazasining o'ziga xos xususiyatlarini va uni shakllantirish xususiyatlarini kengroq aks ettiradi. Shu asosda yaratilgan resurs bazasi bankning likvidligi va moliyaviy barqarorligini ta'minlashga qodir bo'ladi.

Kredit tashkilotlari o'zlarining resurs bazasini ko'paytirish uchun depozit bazasini mustahkamlashning muhim tarkibiy qismi bo'lgan bank marketingiga tegishli e'tibor berishlari kerak. Chunki, mijozga yondashish, u bilan muloqot qilish

usullari, bankka raqobatda oldinga chiqishga imkon beruvchi, u bilan muloqot qilish usullari, mijoz uchun ma'lum afzalliklar, xizmatlar samaradorligini boshqarish - bularning barchasi bank marketingining asosiy usullarini tashkil etadi.

Depozit siyosatini takomillashtirish uchun bank marketingining quyidagi asosiy yo'nalishlariga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- kredit tashkilotining tashkiliy tuzilmasini takomillashtirish;
- taqdim etilayotgan depozit xizmatining narx (narxdan tashqari) xususiyatlarini samarali qo'llash;
- omonatchilar bilan munosabatlar o'rnatish, ishonchni qozonish va omonatchilar manfaatlariga qayg'urish orqali depozit xizmatini ilgari surish;
- depozit xizmatining sifat darajasini oshirish;
- ustuvor mijozlarni aniqlash;
- ustuvor mijozlarga shaxsiy menejerlarni tayinlash;
- bankda xizmatini ilgari surish va sotish uchun mas'ul shaxslardan iborat muayyan bo'linmani tashkil etish;
- ko'plab mijozlarni yanada jalb qilish uchun omonatchilarga yondashuvni takomillashtirish bo'yicha maqsad va vazifalarni belgilash.

Depozit siyosatini yaxshilashga yordam beradigan harakatlar ro'yxati kuyidagilardan iborat:

jismoniy shaxslarning omonatlarini sug'urtalashni ta'minlash, qimmatli qog'ozlarni chiqarish orqali bankning moliyaviy barqarorligini oshirish (bu bank kapitali miqdorini oshiradi);

jamg'arma bozorini tahlil qilish, bankning depozit xizmatlari bozoridagi o'rnini aniqlash (aholining daromadlari ko'rsatkichi, omonatlarga jalb qilingan mijozlar mablag'lari hajmi, boshqa banklar tomonidan taklif qilingan stavkalarni tahlil qilish);

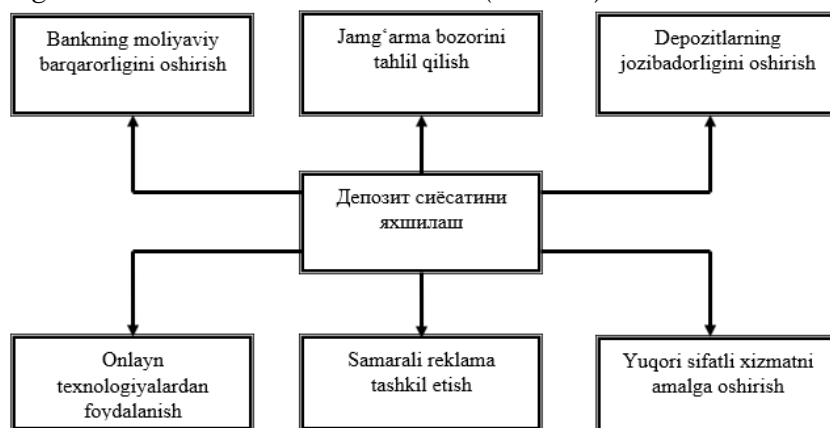
mijozlar uchun qulay shart-sharoitlarga ega turli hisobvaraqlarni joriy etish orqali omonatlarning jozibadorligini oshirish;

ilg'or texnologiyalardan yuklash (masalan, bankka bormasdan hisob ochishni berish; internet-bankingni ta'minlash);

sifatli xizmat ko'rsatish;

samarali reklamani doimiy ravishda tashkil etish (bankning afzalliklari, depozit xizmatlarini taklif qilish uchun qulay shart-sharoitlarni aks ettiruvchi bukletlar yaratish, mijozlarga bank xizmatlari va ularning afzalliklarini namoyish etish bo'yicha davriy tadbirlarni tashkil etish, bu nafaqat mijozlarni jalb qiladi, balki qaysidir ma'noda mijozlar va bank o'rtasidagi aloqani mustahkamlaydi. Shuningdek, bankda moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha kurslar tashkil etish, omonatga mablag'larni investitsiya qilishning afzalliklari haqida treninglar o'tkazish mumkin, bu mijozga, uning faoliyati bo'yicha qiziqish o'yg'otganingizni va bankka bo'lgan

ishonchni singdiradi). Depozit siyosatini yaxshilashga qaratilgan harakatlarni quyidagirasmda aks ettirish mumkin. (2-rasm)

2-rasm. Depozit siyosatini yaxshilashga qaratilgan harakatlar

Kredit tashkiloti har bir mijoz bilan uzoq muddatli munosabatlar o'rnatishga intilishi, bank omonatchilar bilan munosabatlarni buzmaslikka harakat qilishi zarur. Depozit siyosatining muvaffaqiyatli amalga oshirilishining muhim omili aholining banklarga bo'lgan ishonchidir. Mijozlarning ishonchini qozonishga muvaffaq bo'lgan, ularga munosib darajada xizmat ko'rsatadigan va doimo yordam berishga tayyorligini ko'rsata olgan kredit tashkilotlari odatda ko'proq mijozlarni jalb qilishga erishadi. Omonatchilar o'z mablag'larini ushbu banklardagi depozitga joylashtirishga ko'proq tayyor bo'ladi. Shuningdek, depozit siyosati omonatchilarga tegishli raqobatbardosh depozit xizmatlarini taklif qilish uchun bank o'zgaruvchan tashqi muhit sharoitlariga moslashgan bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 12 maydagi "2020- 2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida" gi PF-5992-sonli Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 5 noyabrdagi "Banklar va bank faoliyati to'g'risida" gi O'RQ-580-sonli Qonuni.
3. Raxmanov Z.Ya. Depozit siyosati – bank resurs bazasini mustahkamlashning muhim omili sifatida. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali, 1-son, 2020 yil, 25-33 b.
4. Raxmatov T.S. Zamonaviy sharoitda O'zbekiston Respublikasi bank xizmatlar bozorining holati. E-journal.uz – ilmiy-nazariy jurnali, 1-son, 2021 yil.
5. Malikova D. METHODOLOGY FOR EFFECTIVE ASSESSMENT OF THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF BANKS //Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects. – 2023. – S. 96-98.
6. Громова Л.С. Особенности формирования привлеченных ресурсов коммерческого банка //Сб. студенческих работ. 2019. № 3. С. 105–113.

7. Харина П.А. Характеристика привлеченных ресурсов банка на современной этапе //Актуальные вопросы. 2018. № 4. С. 39–41.
8. Левченко Т.М., Гончарова Н.А. Оценка риска и доходности портфеля ценных бумаг //Экономика и предпринимательство. 2019. № 6 (107). С. 687–691.
9. Ключанцева К.В. Разработка мероприятий по совершенствованию депозитной политики коммерческого банка //Финансовая грамотность населения. 2019. № 1. С. 62–63.
10. Uralovich, K. S., Toshmamatovich, T. U., Kubayevich, K. F., Sapaev, I., Saylaubaevna, S. S., Beknazarova, Z., & Khurramov, A. (2023). A primary factor in sustainable development and environmental sustainability is environmental education. *Caspian Journal of Environmental Sciences*, 21(4), 965-975. doi: 10.22124/cjes.2023.7155
11. Demiralp, Selva; Preslowsky, Brian & Whitesell, William (2004). "Overnight Interbank Loan Markets". Manuscript Board of Governors of the Federal Reserve. Retrieved from: <http://www.federalreserve.gov/pubs/feds/2004/200429/200429pap.pdf> (10 April 2015).
12. Fricke, Daniel & Lux, Thomas (2014). "Core–Periphery Structure in the Overnight Money Market: Evidence From the e–MID Trading Platform", *Computational Economics*, Vol. 45, No. 3, pp.359–395. doi: <http://doi.org/10.1007/s10614-014-9427-x>.